

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS

2014 M. LIETUVIŲ KALBOS IR LITERATŪROS VALSTYBINIO IR MOKYKLINIO BRANDOS EGZAMINO

EKSPERTIZĖ

Dalis, skirta lietuvių kalbos aspektams

Tyrimas, išvados ir siūlymai

2014 m. rugsėjo 30 d.
Vilnius

UŽSAKOVAS: Nacionalinis egzaminų centras (NEC).

UŽDUOTIS: atlikti 2014 m. lietuvių kalbos ir literatūros valstybinio ir mokyklinio brandos egzamino (toliau – LKL BE) dokumentų analizę ir pateikti išvadas apie dalykinį šių dokumentų, susijusių su lietuvių kalba, parengimo lygį bei siūlymų dėl 2015 m. LKL BE kokybės tobulinimo.

TYRIMUI PATEIKTI DOKUMENTAI (susiję su ekspertizės kalbos aspektais):

- 1) 2014 m. baigiamųjų darbų kalbos vertinimo aprašas,
- 2) Stiliaus kultūros metodinė medžiaga (I ir II dalis),
- 3) 2014 m. baigiamųjų lietuvių LKL BE darbų rezultatų statistika,
- 4) 2014 m. baigiamųjų lietuvių LKL BE darbų vertinimo išsklotinė,
- 5) Ekspertizėje nagrinėtinų klausimų (reikalavimų) sąrašas.

TYRIMAS

Atlikus tyrimą, parengti du dokumentai:

- 1) pirminės įžvalgos, išvados ir siūlymai (pateikta susipažinti NEC 2014-09-15);
- 2) išsami analizė, išvados ir siūlymai.

Šis dokumentas – antrasis. Jame išplėsti ir sukonkretinti pirmojo dokumento teiginiai.

Įvadinės pastabos

1. Tyrimo objektas

Kalbiniai LKL BE užduoties vertinimo aspektai yra **kalbos taisyklingumas ir kalbinė raiška**. Lietuvių kalbos mokėjimas vertinamas tikrinant ir taisant rašinių tekstą. Kalbos taisyklingumo sampratą sudaro leksikos ir gramatikos, rašybos ir skyrybos dėmenys, o kalbinė raiška vertinama pagal stiliaus, logikos bei formaliosios teksto struktūros kriterijus.

Taigi vertinimo rezultatai šiuo atveju priklauso ne nuo užduoties pateikimo (jos formuluočių ar turinio), o nuo tokių tarpusavyje glaudžiai susijusių veiksnių:

- 1) bendrėsios švietimo politikos ir lietuvių kalbos mokymo turinio (programų, mokomųjų priemonių) kokybės bei mokytojų kvalifikacijos,
- 2) mokinių gebėjimo per visus mokyklinio ugdymo metus perimti lietuvių kalbos mokymo turinį ir juo tinkamai naudotis kuriant LKL BE rašinio tekstą;

3) nustatytų vertinimo kriterijų ir jų atitikties tiek mokymo turiniui, tiek valstybės bei visuomenės lūkesčiams,

4) LKL BE vertintojų naudojamos vertinimo metodinės medžiagos,

5) LKL BE vertintojų kompetencijos.

Pažymėtina, kad norint susidaryti objektyvų ir išsamų LKL BE vykdymo ir jų rezultatų vaizdą, be pateiktųjų ekspertizei užduočių ir dokumentų, reikalingi daug išsamesni tyrimai:

1) mokymo turinio bei mokymo priemonių kokybės analizė,

2) mokinių kalbos ir mokėjimo lygio per visą mokymosi laiką pokyčių tyrimai,

3) LKL BE vertintojų kompetencijos tyrimai ir jų darbo (rašinių taisyimų) analizė.

Šios ekspertizės išvados ir siūlymai remiasi kur kas siauresnio objekto tyrimu ir pateikiami pagal Užsakovo suformuluotus lietuvių kalbos aspektams skirtus ekspertizės reikalavimus (jie tekste įrėminti, numeracija palikta kaip Užsakovo dokumente).

2. Statistiniai duomenys apie LKL BE rašinių kalbos taisyklingumo ir kalbinės raiškos vertinimo rezultatus

Lietuvių kalbos ir literatūros valstybinį brandos egzaminą laikė 21 937 kandidatai. Remiantis NEC atlikta statistine šių kandidatų darbų analize (dokumentai „2014 metų lietuvių kalbos ir literatūros valstybinio brandos egzamino rezultatų statistinė analizė“ ir „Statistika“) toliau nagrinėjami duomenys, susiję su 1) kalbos taisyklingumu, 2) kalbos raiška ir formaliąja struktūra.

1) Kalbos taisyklingumas. Pagal šį vertinimo kriterijų mokiniai iš mokyklų lietuvių mokomąja kalba ir mokiniai iš mokyklų tautinių mažumų mokomąja kalba galėjo surinkti daugiausia 18 taškų. Vertinami šie aspektai: gramatika ir leksika, rašyba, skyryba.

Už **gramatikos ir leksikos** vartojimą daugiausia galimų taškų (4) surinko 24,6 % kandidatų. Pagal sunkumą¹ ši užduotis, remiantis rezultatais, vertintina kaip vidutiniškai sunki (0,55; merginų – 0,59, vaikinių – 0,50; mokyklų lietuvių mokomąja kalba – 0,56, lenkų – 0,45, rusų – 0,33). Nors mokyklų tautinių mažumų mokomąja kalba mokiniai galėjo padaryti daugiau gramatikos ir leksikos klaidų nei mokiniai iš mokyklų lietuvių mokomąja kalba, kitakalbiamis ši užduotis buvo sunkesnė.

Už **rašybą** daugiausia galimų taškų (7) surinko 20,2 % kandidatų. Bendras užduoties sunkumas vertinamas 0,55 (merginų – 0,63, vaikinių – 0,43; mokyklų lietuvių mokomąja kalba – 0,56, lenkų – 0,33, rusų – 0,30). Net ir vertinant pagal lengvesnes vertinimo normas, mokinių iš mokyklų tautinių mažumų mokomąja kalba raštingumas yra pastebimai prastesnis negu mokinių iš mokyklų lietuvių mokomąja kalba.

Už **skyrybą** daugiausia galimų taškų (7) surinko 12,9 % kandidatų. Bendras užduoties sunkumas 0,43 (merginų – 0,48, vaikinių – 0,35; mokyklų lietuvių mokomąja kalba – 0,43, lenkų – 0,39, rusų – 0,45). Ši užduotis galėtų būti vertinama kaip sunkesnė nei vidutinė.

2) Kalbinė raiška ir formalioji struktūra.

Už **teksto raišką, stilių ir logiką** daugiausia galimų taškų (9) gavo 4,1 % kandidatų. Bendras užduoties sunkumas vertinamas 0,44, t. y. sunkesnis nei vidutinis (merginų – 0,48, vaikinių – 0,38; mokyklų lietuvių mokomąja kalba – 0,44, lenkų – 0,48, rusų – 0,45), taigi esminių skirtumų nėra.

Už **formaliąją teksto struktūrą** daugiausia galimų taškų (3) gavo 46,4 % kandidatų. Bendras užduoties sunkumas vertinamas 0,77 (merginų – 0,79, vaikinių – 0,73; mokyklų lietuvių mokomąja kalba – 0,77, lenkų – 0,66, rusų – 0,66). Ši užduotis vertinama kaip nesunki.

Tikslesniam statistiniam BE rašto darbų vertinimo vaizdai susidaryti reikia išsamesnės duomenų analizės, tačiau tai nebuvo pagrindinis šio ekspertizės tikslas.

¹ Statistinėje NEC analizėje sunkumas yra vienas iš vertinimo kriterijaus parametrų ir rodo visų kandidatų už kriterijaus aspektą surinktų taškų sumos santykį su visų už kriterijaus aspektą teoriškai galimų surinktų taškų suma. Kuo parametras (skaitmuo po kablelio) didesnis ir artėja prie vieneto, tuo lengviau kandidatai tą užduotį įveikė.

3. Išvados ir siūlymai

Statistiniai duomenys rodo, kad iš kalbos dalykų, vertinamų pagal **taisyklingumo** kriterijų, mokiniams sunkiausi yra skyryba ir rašyba, ypač mokiniams iš mokyklų tautinių mažumų mokomąja kalba. Atsižvelgiant į tai, **siūlytina artimiausiu metu negriežtinti šio kriterijaus vertinimo normų** (nors tai numatyta Nacionalinio egzaminų centro direktoriaus 2013 m. lapkričio 15 d. įsakymu Nr. (1.3.)-V1-118 patvirtintų Lietuvių kalbos ir literatūros valstybinio brandos egzamino užduoties vertinimo kriterijų dokumente, plg.: „Atsižvelgiant į visuomenės lūkesčius ir valstybės interesą, kad mokyklą baigę mokiniai būtų raštingi, raštingumo vertinimo normos kasmet bus griežtinamos.“).

Pirmiausia reikia iš esmės išanalizuoti ir įvertinti paties rašybos ir skyrybos mokymo turinio ir metodikos kokybę bei poveikumą dabartinėmis skaitmeninės aplinkos sąlygomis, taip pat BE rašto darbų taisymo kokybę (nebent tokie duomenys turimi, tačiau ekspertės su jais nėra susipažinusios). Kadangi iš visų taisyklingumo aspektų sunkiausia yra skyryba², būtina mokykliniu lygmeniu sugriežtinti pačias skyrybos normas³ ir tobulinti sakinio sandaros, kuri tiesiogiai susijusi su skyryba, mokymo metodiką.

2. Išanalizuoti temų formuluotes pozityvumo, aiškumo, logiškumo, taisyklingumo kalbos ir tinkamumo literatūros požiūriu⁴.

1. Bendra pastaba visoms temų formuluotėms

Prie temų nurodomų pasirinkamųjų autorių rašytini ne vardų inicialai, o visa vardų forma. Kai tekste rašytojas minimas ne kartą, vardas gali būti trumpinamas, bet prie temų turi būti pateikta mokiniams įprasta informacija, kad rašytojas būtų aiškiai atpažįstamas (vardas ir pavardė kartu imant yra autorinis jo ženklas). Pavyzdžiui, užduotyse rašoma:

Asmenybės laisvės tema XX a. lietuvių prozoje

Autoriai pasirinkti: *V. Mykolaitis-Putinas, B. Sruoga, A. Škėma*

Rašytina: *Vincas Mykolaitis-Putinas, Balys Sruoga, Antanas Škėma.*

Suprantama, kad slapyvardžiai, kuriuose nėra vardo, rašytini vieni (*Žemaitė, Maironis* ir kt.).

2. Tyrimas ir komentarai

Brandos egzaminai mokiniams yra didelis išbandymas, reikalaujantis ne tik mokėjimo per apibrėžtą laiką parodyti įgytas literatūros ir kalbos žinias, bet ir gebėjimo suvaldyti jaudulį, įveikti kitus pašalinius trikdžius. Todėl užduočių formuluotės turi būti aiškios, tikslios, logiškos, nepretenzingos, leidžiančios greitai suvokti, ko iš mokinio reikalaujama, kad jis galėtų pasirinkti sau priimtinausią temą ir ją tinkamai atskleisti.

Toliau kalbos ir stiliaus atžvilgiu apžvelgiamos visos 2014 m. BE rašinių temos.

² Dabartinės vartosenos tyrimai taip pat rodo, kad žiniasklaidoje, ypač internetinėje, skyrybos normos tapo vienos iš nestabiliausių.

³ Šiuo metu skyryba baigiamuosiuose darbuose vertinama pagal Privalomąsias skyrybos taisykles, patvirtintas VLKK 2006 m. rugsėjo 28 d. nutarimu Nr. N-2 (103), ir Pasirenkamąsias skyrybos taisykles, patvirtintas 2006 m. rugsėjo 28 d. nutarimu Nr. N-3 (104). Reikia atskirai išdiskutuoti, ar toks taisyklių skyrimas mokykloje neturi būti peržiūrėtas.

⁴ Šioje ekspertizės reikalavimų punkte pabraukti kalbiniai aspektai, pagal kuriuos ekspertizėje buvo vertinamos temų formuluotės.

Valstybinis brandos egzaminas
Samprotavimo rašinio užduotys

1. *Ar meilė suteikia žmogaus kasdienybei kilnumo?*

Formuluotėje – nedidelis stiliaus trūkumas: objektui priskiriama ypatybė, kuri jam nebūdinga. (Ar kasdienybė gali būti kilni? Kilnus gali būti žmogus, tad šioje formuluotėje kilnumą su juo ir reikia sieti.) Tikslesnė formuluotė galėtų būti tokia:

Ar kasdienybėje meilė suteikia žmogui kilnumo?

2. *Atmintis: kodėl žmoguje gyva tai, ko jau nėra?*

Formuluotė kiek pretenzinga, nes sudaryta iš dviejų dalių pagal madingą temų formuluočių stereotipą. Tai nebūtų didelis trūkumas, bet ji yra ir nesklaidi, mintis ne visai aiški. Į priekį iškeltas žodis *atmintis* turėtų pateikti bendrą temos kryptį, o antroji formuluotės dalis po dvitaškio – ją susiaurinti, bet iš esmės įmantriai pasakoma tas pats. Sklandžiau formuluotė galėtų skambėti taip: *Kodėl žmogaus atmintyje gyva tai, ko jau nėra?* Dar paprasčiau: *Kodėl žmogus prisimena tai, ko jau nėra?*

Formuluotės vietininkas *žmoguje* nėra klaida. Šis vietininkas pavartotas perkeltine reikšme (metonimiškai) – „žmogaus atmintyje“, ir formaliai jį galima pateisinti. Tačiau mokiniai yra mokomi, kad vietininkas nevertotinas būsenos patyrėjui reikšti (tokie pasakymai kaip *Žmoguje viskas turi būti gražu* yra įtraukti į Didžiųjų kalbos klaidų sąrašą), todėl ne vieną mokinį šis vietininkas užduoties formuluotėje gali sutrikdyti. Tokių ties normos ir klaidos riba esančių kalbos raiškos būdų formuluotėse reikia vengti.

Literatūrinio rašinio užduotys

1. *Asmenybės laisvės tema XX a. lietuvių prozoje*

Tema suformuluota taisyklingai, bet plačiai, ir neaišku, kuriuo aspektu ją nagrinėti. Tačiau tai įvertinti – daugiau literatūrai kompetencija.

2. *Tėvynės vaizdinys romantinėje Lietuvos literatūroje*

Formuluotė kalbos ir stiliaus atžvilgiu tinkama.

Mokyklinio brandos egzamino užduotys
Samprotavimo rašinio užduotys

1. *Kodėl vienvė gali būti patraukli?*

Nukreipiamieji klausimai:

- 1) Ar vienvė patiriama tik žmogui esant vienam?
- 2) Kuo vienvė baugina žmogų?
- 3) Ką žmogui gali suteikti vienvė?

Formuluotės taisyklingos, bet nukreipiamieji klausimai orientuoja į platesnę ir net kitokią problematiką nei nusakyta tema, todėl esama loginės klausimų ir temos nederinės. Plg. temą ir 2-ą klausimą: bauginimas nėra patrauklumo požymis. Be to, pati tema formuluojama taip, kad mokiniui primeta vienpusišką požiūrį: „vienvė gali būti patraukli“.

2. *Ar galima gyventi be kaukių?*

Nukreipiamieji klausimai:

- 1) Kodėl žmogus linkęs slėpti savo tikrąjį „aš“?
- 2) Kokios aplinkybės žmogų verčia būti atvirą?
- 3) Ką žmogus patiria parodydamas tikrąjį savo veidą?

Formuluotės taisyklingos ir stilistiškai tinkamos, tačiau tema taip pat diktuoja vienpusišką požiūrį, kad paprastai gyvenama su kaukėmis.

Literatūrinio rašinio užduotys

1. *Žmogaus santykis su žeme lietuvių literatūroje*

Nukreipiamieji klausimai:

- 1) Kodėl lietuvių literatūroje tiek žemdirbiškos kultūros ženklų?
- 2) Koks žemės vaizdinys kuriamas lietuvių literatūroje?
- 3) Kokios žmogaus sąsajos su žeme pabrėžiamos lietuvių literatūroje?

Pirmo nukreipiamojo klausimo formuluotė nusižengia aiškumo reikalavimams: neaišku, ką norima pasakyti prieveiksniu *tiek*; mintis turi būti sukonkretinta (apibrėžta).

Abejotina, ar antrasis nukreipiamasis klausimas tiksliai atitinka rašinio temą, kurios centre – žmogus.

Trečias nukreipiamasis klausimas atkartoja temos esmę, neiškelia jokio naujo temos aspekto, tad yra perteklinis. Be to, mokiniams gali kilti klausimas, kuo skiriasi *žmogaus santykis* ir *sąsajos su žeme*.

2. *Kaip lietuvių literatūra išreiškia žmogaus poreikį tobulėti?*

Nukreipiamieji klausimai:

- 1) Kokio laikotarpio lietuvių literatūra žmogų ypač ragina tobulėti?
- 2) Kokių vertybių siekti žmogų skatina lietuvių literatūra?
- 3) Kaip poreikis tobulėti susijęs su asmens vidiniais išgyvenimais?

Formuluotės taisyklingos, stiliaus trūkumų nėra.

3. Kalbos taisyklingumas

LKL BE užduočių formuluotės taisyklingos, jose nėra kalbos klaidų. Tačiau reikėtų vengti tokios kalbinės raiškos, kuri silpnesniems mokiniams keltų abejonių dėl taisyklingumo. Ryškiausias pavyzdys – vietininkas temos *Atmintis: kodėl žmoguje gyva tai, ko jau nėra?* formuluotėje.

4. Išvados:

1. LKL BE užduočių formuluotės (tiek temos, tiek mokyklinio egzamino nukreipiamieji klausimai) turi nedidelių stiliaus (aiškumo, glaustumo) trūkumų. Neišvengta literatūrinių klišių, kurios gali gyvuoti literatūros moksle, bet mokykloje turėtų būti vartojamos nuosaikiau. Dėl to kai kuriems mokiniams galėjo būti sunkoka tiksliai suvokti temą, į ją įsigilinti, juolab tiksliai ją atskleisti.

2. Užduočių formuluotėse kalbos klaidų nėra, bet pasitaikė viena nepageidautina, redaguotina kalbos forma, kuri silpniesiems, prasčiau lietuvių kalbą mokantiems mokiniams gali sudaryti klaidos įspūdį, sutrikdyti arba sukelti neaiškumą.

5. Siūlymai:

1. LKL BE užduočių (o mokyklinio egzamino – ir nukreipiamųjų klausimų) formuluotės turi būti atidžiau redaguojamos tiek stiliumi, tiek kalbos normų atžvilgiu.
2. Pasirenkamųjų autorių prie pavardės rašytinas nesutrumpintas (visas) vardas.

6.1⁵. Įvertinti Klaidų aprašo, pateikto VBE vertintojams, tinkamumą.

Ekspertizei pateiktas dokumentas oficialiai vadinasi *2014 m. baigiamųjų darbų kalbos vertinimo aprašas*, toliau – *Klaidų aprašas* (kaip įvardyta Užsakovo reikalavimuose).

1. Klaidų aprašo rengimo aplinkybės ir svarstymo VLKK rezultatai

2014 m. vasario mėn. *Klaidų aprašas* jo rengėjų iniciatyva buvo aptartas Valstybinėje lietuvių kalbos komisijoje⁶. Pažymėta, kad dokumentas, kuriame būtų pateikti svarbiausi ir mokyklai aktualiausi kalbos klaidų taisymai, yra labai reikalingas, nes tik taip galima tikėtis, kad bus laikomasi bendrės normų ir klaidų sampratos tiek mokymo procese, tiek LKL BE vertintojų darbe.

Aptarime buvo konstatuota, kad *Klaidų aprašas* turi įvairių trūkumų, ir kai kurių iš jų per trumpą laiką (t. y. iki 2014 m. baigiamųjų egzaminų) nebūtų buvę įmanoma pašalinti. Esminis trūkumas – aprašo rengimo pagrindas. Aprašo duomenys surinkti iš senstelėjusių mokymo priemonių ir šaltinių, kurie skirti ne mokyklai, o kitų bendrinės kalbos vartojimo sričių (vertėjų, redaktorių, žurnalistų ir kt.) poreikiams. Pabrėžta, kad aprašas turi pirmiausia remtis pačių mokinių kalbai būdingomis ypatybėmis, jų vartosenai aktualiais normų svyravimais ir pažeidimais. Todėl dabartinis aprašas gali būti tik laikinas dokumentas, kol būtų parengtas naujas, atitinkantis šiandieninės mokyklos reikmes.

Turint galvoje laikiną aprašo pobūdį, rengėjoms buvo pateikta siūlymų, kaip esamomis aplinkybėmis jį būtų galima pagerinti. Pateikta pastabų dėl aprašo struktūros, pasiūlyta tikslesnių ir sklandesnių formuluočių, tipiškesnių, dabartinei vartosenai aktualesnių taisyklių pavyzdžių ir adekvatesnių atitikmenų. Apraše pateikti kalbos klaidų taisymų pavyzdžiai įvertinti pagal tai, ar jie nesikerta su dabartiniais bendrinės lietuvių kalbos normų reikalavimais ir VLKK rekomendacijomis.

Šios VLKK aptarime išdėstytos nuostatos dėl to, kiek aprašas tinka LKL BE vertintojų darbui, išlieka ir atlikus ekspertizę.

2. Tyrimas ir komentarai

Pateiktą įvertinti *Klaidų aprašą* galima laikyti pagrindinių bendrinės lietuvių kalbos kodifikacijos šaltinių sąvadu, kuriam trūksta aiškios koncepcijos ir atrankos principų.

⁵ Kadangi Užsakovo pateikiamame ekspertizės reikalavimų sąrašo 6-u numeriu pažymėti du atskiri punktai, ekspertizės tekste jie numeruojami kaip 6.1 ir 6.2.

⁶ Dvi šios ekspertizės autorės – dr. R. Miliūnaitė ir dr. A. Tamulionienė – dalyvavo šiame aptarime; žr. <http://vlkk.lt/lit/105384>.

Peržiūrėjus aprašą matyti, kad ne visos jame pateikiamos žargonybės ir svetimybės, kai kurie kiti nenorminiai kalbos reiškiniai yra aktualūs dabartinei mokinių kartai. Daugelis jų surinkti iš šaltinių, sudarytų prieš dešimtmetį ar net kelis ir atspindinčių tuometinę kalbą, dar stipriai veiktą rusų kalbos, pvz.: *magė, ale, pračiuopti, batareika, galerėja* ir t. t.

Klaidų aprašo įvade nėra aiškiai nurodyta, kaip vertinti tuos nenorminius kalbos reiškinius, kurių nėra įtraukta į aprašą. Labai abejotina, ar tikslinga vadovautis principu, kuris apibūdintas *Stiliaus kultūros aprašo* 3-iojo dokumento II dalyje: „Jeigu kalbos klaidos nėra sąraše (nesvarbu, kad ji minima norminamuosiuose kalbos veikaluose (pvz., *medija*), jokios klaidos nežymime“⁷.

Klaidų aprašo trūkumus daugiausia lemia objektyvios aplinkybės:

- nėra dabartinės bendrinės kalbos būklę atitinkančios specialiai mokyklai pritaikytos bendrinės kalbos normų, jų variantų ir nusižengimų normoms sampratos;
- dalis mokymo priemonių neatitinka dabarties poreikių.

3. Išvados:

1. *Klaidų aprašas* sudarytas remiantis skirtingos paskirties, pagal skirtingas koncepcijas bei įvairiu metu parengtais šaltiniais (mokykliniais vadovėliais, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos rekomendacijomis, kurios skirtos ne mokyklai, ir kt.), tačiau be aiškių atrankos kriterijų. Jis pagrįstas principu „laikytina klaida, jei yra (arba nėra) nurodytuose šaltiniuose“. Toks principas yra trūktinas, nes išskaido, fragmentuoja kalbos klaidų sampratą, taip pat sudaro keblumų vertintojams, kai jie susiduria su kalbos reiškiniiais, kurių nėra atraminiuose aprašo šaltiniuose.

2. Esminis *Klaidų aprašo* trūkumas: dalis jame išvardytų taisytinių klaidų neatitinka dabartinės mokiniams aktualios vartosenos. Šis teiginys paremtas eksperčių dabartinės vartosenos stebėseną ir bendrąja kalbine patirtimi, bet yra hipotetinis, nes iki šiol Lietuvoje nesama išsamių mokinių kalbos (įskaitant ir rašinių kalbą) tyrimų, kurie leistų nustatyti, kas mokiniams yra aktualiausia, kokios jų kalbos mokėjimo sritys ir kodėl yra silpniausios.

3. Nors *Klaidų aprašas* buvo aptartas Valstybinėje lietuvių kalbos komisijoje ir teikta pastabų bei patikslinimų, buvo pripažinta, kad tai laikinas dokumentas, neturint geresnio pasirinkimo. Dabartiniame variante yra preciziškiau formuluotinių dalykų.

4. *Klaidų aprašas* nefunkcionalus, primityvios formos, juo naudotis nepatogu (nėra net turinio).

4. Siūlymai:

1. Turi būti parengtas konceptualiai naujas, aktualiąją dabartinę vartoseną ir bendrinės lietuvių kalbos normų pažeidimus atliepiantis **Kalbos taisyčių žinynas** su komentarais. Žinyne turi būti pateikta mokyklai pritaikyta lietuvių kalbos normų ir klaidų samprata.

2. Žinynas turi funkcionuoti elektronine forma, turi turėti patogią paieškos sistemą, kad vertintojas galėtų greitai susirasti reikiamą dalyką. Toks aprašas turi būti viešas ir prieinamas visuomenei.

3. Žinynas turi turėti atsakingą instituciją ir nuolatinius atsakingus rengėjus, kurie, įvertinę kasmetę LKL BE egzaminų patirtį, taip pat kitus mokinių kalbos tyrimus, galėtų šį aprašą koreguoti.

⁷ Pats žodis *medija* citatoje parinktas netinkamai ir mokytojus gali suklaidinti, nes VLKK rekomendacijose (*Kalbos patarimai. 1. Leksika: skolinių vartojimas*, 2013) jo vienaskaitinė forma neteikiama vartoti tik reikšme „žiniasklaida“, o kitomis reikšmėmis (pvz., junginyje *medijų menas*) jis nėra taisomas ir laikomas norminiu.

4. Norint parengti tokį žinyną ir jį atnaujinti pagal dabartinės vartosenos pokyčius ir kintančius mokyklinės lituanistikos poreikius, reikia išsamios nuolatinės mokinių rašto darbų (ne tik baigiamųjų rašinių) kalbos analizės ir vertintojų darbo kokybės bei jų patirties tyrimų.

5. Kalbos taisymų žinynas turi būti derinamas su atnaujinamu mokymo turiniu ir mokymo priemonėmis.

6.2. Įvertinti [stiliaus⁸] metodinės medžiagos VBE vertintojams tinkamumą.

1. Tyrimas ir komentarai

Ekspertizei pateikti trys stiliaus kultūrai skirti metodinės medžiagos dokumentai:

1. Stiliaus kultūra (Pagrindiniai stilingos kalbos reikalavimai šiuolaikiniuose lietuvių kalbos vadovėliuose).

2. 2013 m. lietuvių kalbos ir literatūros valstybinio brandos egzamino darbų analizė: būdingi loginiai ir stiliaus trūkumai.

3. Loginių ir stiliaus trūkumų žymėjimo rašiniuose praktinės rekomendacijos: nemotyvuotų ir netikslių žymėjimų atvejai (I ir II dalis).

2014 m. baigiamųjų darbų kalbos vertinimo aprašo įvadinėje dalyje nurodyta, kad kalbinė baigiamųjų darbų raiška (t. y. viskas, kas neįeina į kalbos taisyklingumo vertinimo sritį) vertinama „pagal metodinį leidinį „Stiliaus kultūra“, parengtą pagal 11–12 klasių lietuvių kalbos vadovėlius ir 2013 m. lietuvių kalbos ir literatūros VBE darbų analizę“.

To, kas buvo pateikta ekspertams kaip stiliaus kultūros metodinė medžiaga, negalima laikyti metodiniu leidiniu. Šių atskirų aprašų nesieja nei bendra struktūra, nei mokslinis aparatas (nėra įvadinės ir baigiamosios dalies, literatūros sąrašo).

Viename iš aprašų pateiktà trijuose lietuvių kalbos vadovėliuose išdėstytų stilingos kalbos reikalavimų apžvalga, bet nėra rašinių vertintojams ypač reikalingos jų analizės ir kritiško vertinimo, nors, kaip matyti iš pavyzdžių, vadovėliuose esama nemažai dalykinių netikslumų (pavyzdžiui, ypač komentuotinos kalbos tikslumo, gyvumo, turtingumo sąvokos). Fragmentiškos aprašo išnašos negali atstoti tokios analizės. Nėra išvadų, nesiūloma jokios vientisos stiliaus trūkumų sistemos.

Antrame apraše pateikiama 2013 m. LKL BE darbuose vertintojų nurodytų loginių ir stiliaus trūkumų analizė, taigi galima daryti prielaidą, kad dalinės šio aprašo išvados ir rekomendacijos atspindi realią padėtį ir rodo vertintojų kvalifikaciją. Tiesa, nėra nurodyta, kokia buvo mokinių darbų imtis.

Trečiąjį aprašą sudaro dvi dalys, bet antroji dalis yra tik gerokai išplėstas pirmosios variantas, tad vertintojams pirmoji iš viso nereikalinga ir neturėtų būti pateikiama.

Šiame apraše iškelta svarbi kalbos normų ir stiliaus pažeidimų skirties problema. Mėginama apibrėžti kalbos klaidų, kalbos trūkumų ir stiliaus trūkumų skirtumus, bet neaišku, kokiais šaltiniais remiamasi (jie nenurodomi net prie citatų), teiginiais trūksta tikslumo ir aiškumo. Ši problema rašinių vertintojams yra labai svarbi, todėl aprašas iš esmės taisytinas, nes jeigu esminiai skirtumai nusakomi neaiškiai, nepateikiama skirties kriterijų, vertintojai tų skirtumų negalės iki galo perprasti.

⁸ Šis ekspertizės reikalavimų punktas sietinas su stiliaus kultūros metodine medžiaga, todėl ekspertės laužtiniuose skliaustuose formuluotę sukonkretino.

Praktinėse rekomendacijose atskleidžiama, kad rašiniuose stiliaus trūkumai kartais žymimi netiksliai ar skiriami nemotyvuotai, ir pateikiama pavyzdžių su komentarais. Šie duomenys vertintojams turi būti pravartūs. Vis dėlto tai tik atskirų atvejų analizė, bet nėra susistemintų išvadų, kurios paaiškintų esmines kalbos klaidų ir stiliaus trūkumų painiojimo priežastis ir padėtų vertintojams geriau suvokti jų pačių darbo spragas.

Ypač problemiškas tarmybių vertinimas mokykloje. *Stiliaus kultūros aprašuose* siūloma kai kurių iš jų nelaikyti stiliaus trūkumais ir iš viso nežymėti kaip klaidos (pvz., kalbama apie trumpųjų gramatinių formų *tuom, tėvam, kaži*⁹ vartojimą). Tačiau tarmybių esama ir kitokių, išeinančių už bendrinės kalbos normų ribų, taigi apraše pateiktas tik dalinis atvejis, o ne bendroji nuostata. Taip pat neišryškinta, kuo skiriasi žodžio reikšmės klaida ir netiksliai pavartotas žodis kaip stiliaus trūkumas. Šie klausimai turi būti nuodugnai išdiskutuoti ir atrastas metodologinis sprendimas, nes šaltiniuose, kuriais remiamasi *Klaidų apraše*, pateikiamos ne mokyklai skirtos kalbos vartojimo rekomendacijos (jos nesutampa su mokykliniu klaidų bei trūkumų skirstymu ir žymėjimu).

Stiliaus kultūros aprašų rekomendacijose turi būti pateikiami tik kruopščiai atrinkti ir neabejotini pavyzdžiai, iš kurių vertintojams būtų aiški rekomendacijų esmė. Tačiau pasitaiko tokių pavyzdžių, kurių pateikimas neadekvatus (tarkim, minties nuoseklumo reikalavimui atskleisti būtinas platesnis už sakinį kontekstas, o ne pavieniai sakiniai), o vertinimas net subjektyvus (ypač kai kalbama apie netikslumą, įmantravimą ir pan.). Tai rodo, kad kai kurie stilingos kalbos trūkumai ne iki galo apibrėžti, neaiškūs jų skyrimo kriterijai.

2. Išvados:

1. *Stiliaus kultūros aprašai* – tik pirminė medžiaga, pagal pobūdį daug kur artima mokslininko darbo užrašams, todėl nėra tinkama naudotis LKL BE darbų vertintojams. Esama netikslių teiginių, abejotinių vertinimų, trūksta susistemintų, pagal aišką stilingos kalbos reikalavimų sampratą ir apibrėžtus kriterijus pateiktų praktinių rekomendacijų vertintojams, glaustų apibendrinimų ir konkrečių išvadų.

2. Teigiamas *Stiliaus kultūros aprašų* ypatumas tas, kad jie remiasi mokyklinių vadovėlių ir LKL BE rašinių vertinimo tyrimais (tokio aspekto trūksta *Klaidų aprašui*).

3. Stiliaus kultūros metodinė medžiaga rodo, kad nagrinėti vadovėliai atsilieka nuo kintančių kalbos realijų, tie patys dalykai kartais interpretuojami skirtingai, todėl klaidinami ir mokytojai, ir mokiniai. Esant tokiai padėčiai, kaip tik *Stiliaus kultūros aprašas* turėtų būti patikimas metodinis įrankis, padedantis užpildyti šias spragas, bet dabartinis jo variantas daugeliu atžvilgių toks nėra.

3. Siūlymai:

1. LKL BE darbų vertintojams turi būti pateikta aiškiai susisteminta ir vienoje vietoje išdėstyta dabartinės stilingos kalbos reikalavimų samprata, tų reikalavimų skyrimo kriterijai, taip pat konkrečiai nurodyta, kurių stiliaus trūkumų vertinimas keitėsi ir taisant reikėtų žymėti ne kaip stiliaus pažeidimą, o kaip kalbos klaidą.

2. *Stiliaus kultūros aprašas* turi turėti aišką struktūrą ir sudaryti vieną iš *Kalbos taisymsų žinyno* dalių pagal bendrą mokyklai pritaikytą kalbos bei stiliaus normų ir jų pažeidimų koncepciją.

⁹ Šiuo atveju *Stiliaus kultūros aprašuose* sugretinti bendrinės kalbos normų atžvilgiu nelygiaverčiai dalykai. Forma *kaži* apskritai nelaikytina tarmybe (*Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* tai normos variantas).

BENDROSIOS IŠVADOS IR SIŪLYMAI

Išnagrinėjus ekspertizei pateiktus LKL BE dokumentus, daromos išvados suskirstytos į tris grupes. Pateikiama pastabų dėl tokio tipo analizių turinio, apibendrinami atlikto tyrimo rezultatai ir teikiama rekomendacijų, kaip spręsti šioje analizėje atskleistas LKL BE kalbos dalykų vertinimo problemas.

1. LKL BE kalbinių aspektų analizės objektas

Brandos egzaminų rezultatų analizė yra viena iš sudedamųjų mokymo proceso analizės dalių. Kad pats mokymo procesas būtų veiksmingas, kad būtų galima sekti jo pokyčius ir tai, kiek efektyvūs veiksmai, skirti tam procesui valdyti bei gerinti, **reikalinga nuolatinė išsami LKL BE darbų vertinimo ir rezultatų analizė**, apimanti tokius klausimus:

1) kaip pateikiamos egzaminų užduotys – temų ir nukreipiamųjų klausimų (mokykliniam egzaminui) formuluotės;

2) kokie yra nustatyti vertinimo kriterijai ir kaip jie atitinka mokymo turinį ir tikslus; kaip šių kriterijų keitimas veikia vertinimo rezultatus;

3) kokia metodine pagalba naudojasi vertintojai;

4) kokia yra reali vertintojų kvalifikacija (pagal vertintojų darbo analizę);

5) kokia yra vertintojų patirtis (kokia dalykinė pagalba jiems reikalinga – pagal vertintojų apklausas);

6) kokie yra mokinių kalbos ypatumai ir silpniausios lietuvių kalbos mokėjimo sritys (atsižvelgiant į įvairius regioninius, kalbinius, socialinius mokinių skirtumus);

7) kaip per laiką (skirtingose mokinių laidose) kinta LKL BE vertinimo rezultatai.

2. LKL BE kalbos dalykams skirtų dokumentų analizės rezultatai

1. Atlikta ekspertizė apėmė kelis LKL BE kalbos dalykų vertinimo proceso aspektus, kurie buvo pateikti Užsakovo: a) temų ir nukreipiamųjų klausimų (mokykliniam egzaminui) formuluotės; b) metodinės medžiagos vertintojams kokybė. Statistiniai NEC pateikti duomenys buvo naudojami bendrajam LKL BE vertinimo rezultatų kontekstui susidaryti.

2. 2014 m. LKL BE užduočių formuluotės (tiek temos, tiek mokyklinio egzamino nukreipiamieji klausimai) turi nedidelių stiliaus trūkumų, bet tai neturėjo esmingiau paveikti mokinių darbų kokybės. Užduočių formuluotėse kalbos klaidų nėra, tačiau pasitaikė viena nepageidautina kalbos forma, kuri prasčiau lietuvių kalbą mokančius mokinius galėjo sutrikdyti.

3. Ekspertizei pateiktos LKL BE metodinės medžiagos, skirtos kalbos dalykams, analizė rodo, kad paskiri dokumentai stokoja tarpusavio dermės ir yra nelygiaverčiai. *Kalbos klaidų aprašas* konkretus, aiškesnės struktūros, o stiliaus kultūros dokumentai laikytini tik pagalbiniais vertintojų užrašais, bet ne metodiniu leidiniu. *Klaidų aprašas* remiasi ne realiosios mokinių kalbos vartosenos tyrimais, o senstelėjusiais vadovėliais bei kitomis mokymo priemonėmis, taip pat mokyklos reikmėms nepritaikytais šaltiniais ir daugeliu atžvilgių neatitinka dabartinių mokyklinės lituanistikos poreikių. Valstybinėje lietuvių kalbos komisijoje, į kurią kreipėsi *Klaidų aprašo* rengėjai, šis dokumentas buvo įvertintas kaip laikinas, kol bus pagal kitokius principus parengtas naujas darbas. *Stiliaus kultūros aprašai* remiasi 2013 m. LKL BE rašinių vertintojų darbo analize, bet stokoja konceptualumo ir aiškių, apibrėžtų rekomendacijų. Visi šie dokumentai yra nefunkcionalūs, primityvios formos ir vertintojams nepatogūs naudotis.

3. Bendrieji siūlymai, kaip tobulinti LKL BE kalbos dalykų vertinimą ir kontrolę

1. Kad lietuvių kalbos mokymo rezultatai atitiktų valstybės interesus, visuomenės lūkesčius bei poreikius, vienas iš uždavinių – **sukurti kasmetės objektyvios LKL BE rezultatų stebėsenos ir vertinimo sistemą**. Ji turi sudaryti pagrindą lyginti skirtingų mokinių kartų pažangą (ne tik pagal kiekybinius, bet ir pagal kokybinius rodiklius). Tokia sistema turėtų apimti šiuos aspektus: egzaminų turinio bei rezultatų pokyčių stebėseną, mokytojų ir vertintojų kvalifikacijos stebėseną ir jų patirties analizę.

2. Kad lietuvių kalbos mokymo ir vertinimo procesas visoje švietimo sistemoje būtų tolygus ir nuoseklus, būtinas vientisas dokumentas, kuriame būtų sistemaiškai pateikti ir pagal aiškius kriterijus apibūdinti svarbiausi kalbos normų pažeidimai bei stiliaus trūkumai, taisytni mokinių darbuose ir kasdienėje mokyklos praktikoje. Todėl **turi būti parengtas konceptualiai naujas**, dabartinės mokyklos poreikius atitinkantis, viešai prieinamas modernios skaitmeninės formos *Kalbos taisyčių žinynas*, apimantis aktualius tiek kalbos normų ir klaidų, tiek stiliaus kultūros bei stiliaus trūkumų atvejus. Jis turi būti parankinis LKL BE darbų vertintojų leidinys.

3. Atsižvelgiant į stebėsenos rezultatus, **turi būti sukurta dalykinės bei metodinės pagalbos LKL BE darbų vertintojams sistema**.

4. Išvardytiems uždaviniams spręsti **reikalinga nuolat veikianti atsakinga institucija**, kuri vertintų kasmetę LKL BE egzaminų patirtį, taip pat organizuotų mokinių kalbos tyrimus, parengtų ir atnaujintų *Kalbos taisyčių žinyną*, rūpintųsi LKL BE darbų vertintojų kvalifikacija.

Literatūra

Didžiųjų kalbos klaidų sąrašas. Prieiga internete <<http://www.vlkk.lt/lit/klaidos/linksniu-vartojimo.html>> [Žiūrėta 2014 09 09].

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vyr. red. Stasys Keinys. 6-as (3-ias elektroninis) leid. – Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006 (2011).

Kalbos patarimai. Kn.1. *Sintaksė: linksnių vartojimas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, 2-as leid.: 2005.

Kalbos patarimai. Kn. 4: *Leksika: 1. Skolinių vartojimas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1-as leid., 2005; 2-as leid., 2013.

Šukys J. 1998: *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos*. – Kaunas: Šviesa.

Ekspertės:

doc. dr. Rima Bakšienė,
Lietuvių kalbos instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja

dr. (HP) Rita Miliūnaitė,
Lietuvių kalbos instituto Bendrinės kalbos skyriaus vadovė, vyriausioji mokslo darbuotoja

dr. Aurelija Tamulionienė,
Lietuvių kalbos instituto Bendrinės kalbos skyriaus mokslo darbuotoja